

M.TOJIYEV, I.NIGMATOV

HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

M.X. TOJIYEV, I. NIGMATOV

HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI

*O'zbekiston Respublika Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun o'quv
qo'llanma sifatida nashrga tavsiya etilgan*

UDK: 61.4.8.084(075)

68.9

T60

Tojiyev M.X.

Hayot faoliyati xavfsizligi: o'quv qo'llanma / M. Tojiyev, I. Nigmatov;
O'zbekiston Respublika Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, -Toshkent:
«Tafakkur-Bo'stoni», 2012 yil, 272 bet.

KBK 68.9

Taqrizchilar:

S. Sulaymonov – Toshkent arxitektura-qurilish instituti
professori, texnika fanlari doktori,

A.X.Yuldashev – O'zbekiston milliy universiteti «Hayot
faoliyati xavfsizligi» bo'limi boshlig'i,

I. Abdulqosimov – Toshkent moliya instituti
«Mintaqaviy iqtisodiyot» kafedrası mudiri.

Mazkur o'quv qo'llanma insonlarning hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan tadbirlarning huquqiy-me'yoriy hujjatlar doirasida tashkil eta oladigan nazariy bilim va amaliy ko'nikmaga ega bo'lgan insonni tayyorlashga mo'ljallangan mavzular, ma'lumotlar va tavsiyalar atroflicha muhokama etgan holda yaratilgan.

O'quv qo'llanmada inson hayotiy faoliyati xavfsizligiga taalluqli bo'lgan: mehnat faoliyatining fiziologik-gigiyenik asoslari, ish sharoitidagi mikroiklim muhiti, ularning sanitar-gigiyenik me'yorlari, mehnat muhofazasini boshqarish tizimi va uni nazorat qilish tashkilotlari, mehnatni muhofaza qilishning huquqiy asoslari, tabiiy, texnogen va ekologik favqulodda vaziyatlardan fuqarolarni, iqtisodiyot tarmoqlarini, moddiy boyliklarni, atrof muhitni himoya qilish, talafot ro'y bergan hududlarda qutqaruv va tiklov ishlarini o'tkazish, jarohat olgan insonlarga birinchi tibbiy yordam ko'rsatish, yong'in xavfsizligi masalalari va boshqa dolzarb mavzular ilmiy jihatdan asoslab keltirilgan.

O'quv qo'llanma barcha oliy o'quv yurtlarida ta'lim olayotgan bakalavrlarga mo'ljallangan. Shuningdek, undan korxona va tashkilotlarning rahbarlari, xodimlari hamda malaka oshirish va qayta tayyorlash ta'lim tizimi tinglovchilari foydalanishlari mumkin.

ISBN - 978-9943-362-69-7

©«Tafakkur-Bo'stoni», 2012 yil

KIRISH

O'zbekiston Oliy ta'lim tizimida «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» mazmun-mohiyati asosida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Talabalarga tez o'zgaruvchan axborotlar ummonidan ilm javohirlarini izlab topishda dasturulamal bo'ladigan, ularda orttirilgan bilim, ko'nikma va malaka asosida kasbiy mahoratni shakllantiradigan o'quv adabiyotlarning yangi avlodini yaratish ushbu islohotlarning bosh talablaridan biridir.

Sayyoramizda ro'y berayotgan tabiiy, texnogen, ekologik xarakterdagi xavf-xatarlarni bartaraf etish, talafotlar ko'lamini toraytirish, insonlar hayoti va ular tomonidan yaratilgan moddiy boyliklarga yetadigan zararlarining oldini olish yoki ularni kamaytirishni ta'minlash o'ta muhim va dolzarb muammolar sirasiga kiradi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, XXI asrning boshlaridanoq xavfsiz hayotni ta'minlash masalalari eng dolzarb muammoga aylanib qoldi. Chunki ishlab chiqarish jarayonining misli ko'rilmagan yuksak taraqqiy etgan texnologiyalar bilan ta'minlanishi, tabiiy rivojlanishdagi ayrim noxush vaziyatlarning murakkablashuvi aholi salomatligi, atrof muhit tozaligi va iqtisodning barqaror rivojlanishiga tahdid solib turibdi. BMTning «Xalqaro fuqaro muhofazasi tashkiloti» hujjatlarida: «dunyoda taraqqiyot shiddat bilan rivojlanib borishi bilan yonma-yon xavf-xatar ham ortib boradi, shu bois barqaror rivojlanish kafolati bu — fuqarolar muhofazasi»dir deb yozib qo'yilgan. Shuning uchun insonlarni hayot faoliyati xavfsizligiga tayyorlashga alohida e'tibor berish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunonchi, O'zbekiston davlatining ijtimoiy-sotsial taraqqiyotining asosiy omilini fuqarolarning mehnat qilishi va ularning hayotiy faoliyatini muhofaza qilish tashkil etadi. Shu sababdan ham ishlab chiqarish tarmoqlarining asosiy maqsadi, nafaqat yuqori ko'rsatkichda va sifatda mahsulot ishlab chiqarish, balki ishlab chiqarish sharoitlarini yaxshilash, ishlab chiqarishda ishlovchilarning jarohatlanishiga va kasb kasalliklariga uchrashlariga olib keladigan manbalarni yo'qotishdan iborat.

Ishlab chiqarish tarmoqlarida ishlovchilar uchun qulay sanitariya-gigiyena sharoitlarini yaratish, og'ir jismoniy kuch sarflanadigan mehnat turlarini mexanizatsiyalashtirish, avtomatlashtirish, ish jarayonida yuzaga keladigan salbiy xavf-xatarlarni yo'qotish chora-tadbirlarini amalga oshirish, inson hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashning bir qirrasini

tashkil etadi. Oxirgi yillarda ko'pgina ishlab chiqarish tarmoqlarida ish sharoitlari yaxshilangan bo'lsa-da, ayrim sohalarda bunday sharoitlar talab darajasida emas. Bunga sabab ishlab chiqarish dastgohlarining eskirganligi, ishlab chiqarish muhiti talablarining buzilishi, xavfsizlik vositalarining kamligi yoki yo'qligidir. Shular oqibatida ishlovchilarning jarohatlanishi, kasallanishi ro'y berib, natijada mehnat nogironiga aylanib qolmoqda. Shuning uchun ishlab chiqarish tarmoqlarida xavfsiz sog'lom mehnat sharoitini yaratish, ish jarayonidagi kamchiliklarni yo'qotish, mehnatni ilmiy tarzda tashkil etish, xavfsiz mehnat uslublarini qo'llash, mehnat charchoqliklarini chiqarish tadbirlarini qo'llashni talab etadi. Bu vazifalar mehnatni muhofaza qilish bo'yicha qabul qilingan qonunlar, hukumat qarorlari va kerakli standartlar asosida amalga oshiriladi. Hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashning ikkinchi qirrasini atrof muhitni muhofaza qilish tashkil etadi. Hozirgi davrning eng dolzarb muammolari qatoridan biri – ekologik xavfsizlikni ta'minlash hisoblanadi. Chunki insoniyat o'z taraqqiyotining turli davrlarida bu masalalarga to'qnash kelgan, ammo hozirgi kecha-yukunduzda bu muammolarning yechimini kechiktirmay hal qilish zarur hisoblanadi.

Ma'lumki, atrof muhitni ifloslantiruvchi qator sanoat, qishloq xo'jaligi va qurilish materiallari ishlab chiqarish tarmoqlarida ishlatiladigan, olinadigan, tashiladigan, saqlanadigan zaharli va zararli moddalarning amosferaga, atrof muhitga chiqib ketishi, to'kilishi, tarqalishi yer, suv va havoning ifloslanishiga olib kelmoqda. Jumladan, issiqlik elektrstansiyalarida, metallurgiya sanoatida, avtomobilsozlikda yoqilg'ilarni yoqish natijasida hosil bo'ladigan zaharli gazlar atmosferani ifloslantirmoqda. Shulardan avtomobil transporti – 40% ni, energetika sanoati – 20% ni, sanoat ishlab chiqarish – 14% ni va maishiy-kommunal va qishloq xo'jaligi – 26% ni tashkil qiladi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra oxirgi 25 yil ichida 40–45 mlrd. tonna turli yoqilg'ilar yoqilgan, ularning yonishiga yiliga 10–15 mlrd. tonna kislorod sarflangan. Shuningdek, 260 mln. dan ortiq avtomobil yiliga 80 mln. kishi yutadigan kislorodni yoki 1000 km yurgan yengil avtomobil bir kishining bir yillik yutadigan kislorod miqdorini sarflar ekan. Shunga o'xshash ayanchli holatlar kimyo, neftni qayta ishlash, rezina-texnika, sement ishlab chiqarish va boshqa sanoat korxonalaridan millionlab tonna zaharli gazlarni, sanoat changlarini atrof muhitga chiqarilib yuborilishi oqibatida ekologik xavf-tatarlarni yuzaga keltirmoqda. Agrar sohada ham qishloq xo'jaligi